

Красимира АЛЕКСОВА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България

КОНКУРЕНЦИЯТА МЕЖДУ СЛЕДХОДНИТЕ ИЗЯВИТЕЛНИ ВРЕМЕНА И УСЛОВНИТЕ НАКЛОНЕНИЯ В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД¹

Krasimira ALEKSOVA

Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria

THE COMPETITION BETWEEN INDICATIVE VERB FORMS AND CONDITIONAL MODES IN LEARNING BULGARIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Резюме: В публикацията се разглежда конкуренцията в сложни съставни с подчинени обстоятелствени изречения за условие между бъдещите времена (бъдеще време, бъдеще предварително време, бъдеще време в миналото, бъдеще предварително време в миналото) и двете условни наклонения (аналитично условно наклонение – евентуалис, и синтетично условно наклонение – потенциалис). Онагледяват се с примери и се коментира възможността или невъзможността за замяна между бъдещите времена в изявително наклонение и двата кондиционала в четири модела. Предлага се в кое езиково ниво от Общата референтна езикова рамка да бъде представена конкуренцията между бъдещите времена в изявително наклонение и условните наклонения.

Abstract: The publication examines the competition in complex compound with subordinate circumstantial clauses for a condition between the future tenses (future tense, future perfect, future in the past, future perfect in the past) and the two conditional moods (analytic conditional mood – eventualis, and synthetic conditional mood – potentialis). Examples illustrate the possibility or impossibility of substitution between the future tenses in the indicative mood and the two conditionals in four patterns. It is suggested at which level of The Common European Framework of Reference for Languages the competition between the future tenses in the indicative mood and the conditional moods should be presented.

¹ Тази статия се публикува в изпълнение на научната програма по проект „Условните наклонения (потенциалис и евентуалис) в съвременния български език – значение, форми, употреби“, договор № 80-10-49 от 09.04.2024 г., НИС на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Изказвам благодарност за финансовата подкрепа.

Ключови думи: *просто условно наклонение, потенциалис, аналитично условно наклонение, евентуалис, изявително наклонение, бъдещи времена, конкуренция, съвременен български език*

Keywords: *synthetic conditional mood, potentialis, analytic conditional mood, eventualis, indicative mood, future tenses, competition, modern Bulgarian*

1. Въведение

За разлика от езиците, които нямат самостоятелни форми за бъдеще време в миналото и условно наклонение, напр. френския език, българският език се отличава с наличието както на бъдеще време в миналото като част от темпоралната система в изявително наклонение, така и с две условни наклонение: просто условно наклонение (потенциалис) и аналитично условно наклонение (евентуалис). Бъдещите времена (бъдеще време, бъдеще предварително време, бъдеще в миналото, бъдеще предварително време в миналото) като нефактични в повечето случаи развиват множество модални употреби за изразяване на евентуална възможност, хипотетичност, иреалност, нереализираност, отложеност на действието и под. Именно чрез модалните си употреби бъдещите времена се конкурират с условните наклонения в съвременния български език в аподозиса на сложното съставно изречение с подчинено обстоятелствено изречение за условие.

В тази работа основен обект на изследване са бъдещите времена в съвременния български език и двете условни наклонения: евентуалис и потенциалис. Конкретният предмет на работата ни е конкуренцията между бъдещите времена и двете условни наклонения в сложните съставни изречения с подчинено обстоятелствено за условие. Целта ни е да разгледаме тази конкуренция с оглед на обучението по български език като чужд чрез представянето на основни модели на конкуренция между посочените темпорални форми и условните наклонения. Задачите, които произтичат от тази цел, са: да се съпоставят някои теоретични виждания за тази конкуренция, да се изложат важни модели на видовете конкурентни изяви и да се коментира мястото на тези конкуренции в обучението по български език като чужд.

Примерите, с които си служим, са ексцерпирани от интернет и от корпуси на съвременния български език: Български национален корпус (БНК) (<http://dcl.bas.bg/bulnc/>), Български национален референтен корпус BulTreeBank (БНРК) (<http://www.webclark.org/>), Парламентарен корпус ParlaMint-BG 3.0 (ПК) (https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=parlamint40_bg) и корпус CLASSLA Bulgarian Web Corpus (CBWC) (https://www.clarin.si/ske/#dashboard?fbclid=IwAR2gYxkh8ag1FL3S-tbFJEiEvN4G7ghU_1Rdrj9-cDHlr2AJhGCDnihvAJ4%23concordance&corpname=classlaweb_bg).

По-нататък текстът има следната структура: първо се прави кратък преглед на основни мнения за конкуренцията между изявителни и условни форми, след това се представят значими модели на тази конкуренция с оглед на чуждоезиковото обучение по български език.

2. Кратък преглед на мненията за конкуренцията между изявителни и условни форми

В тази част се спираме накратко върху някои изследвания, които засягат употребите на бъдещите времена и двете условни наклонения в съвременния български език.

В т.нар. академична граматика при анализа на употребите на бъдеще време се посочва, че в аподозиса на условни изречения това време се приближава до функциите на условното наклонение за възможност, а и за готовност. Примерите са и със синтетичен кондиционал, и с аналитично условно наклонение, напр. *Нож може да държи тъй в устата си и от тоя нож човек на драго сърце би умрял* (срв. *ще умре*) (Й. Йовков) – *Не съм гладен, ама ако почерпите, пийвам* (срв. *ще пия*) *едно винце* (Й. Йовков) (Стоянов, гл. ред. 1998: 342). При представяне на употребите на бъдеще време в миналото се изтъква неговата модална иреална употреба в условни изречения, но не се коментира въпросът за конкуренцията с условните наклонения (Стоянов, гл. ред. 1983: 347). При анализа на употребите на бъдеще предварително време в миналото се сочи, че то има модална отсянка на предположителност (хипотетичност), която е свързана с изразяването на иреалност в условните изречения (Стоянов, гл. ред. 1983: 350).

Отделна част в този т. II на т.нар. академична граматика е посветена на разграничаването между условното наклонение (има се предвид аналитичният кондиционал) и бъдеще време в миналото в условни изречения. С темпоралната форма се изразява „действието с несъмнена положителност (като напълно решено и зависещо само от някои външни условия)“, докато с аналитичното условно наклонение действието „се предвижда само като възможно, но още не като решено и следователно зависещо не само от външни условия, но и от по-нататъшното решение на даденото лице“ (Стоянов, гл. ред. 1998: 371). Също така отделна част е посветена на употребите на глаголните времена и наклонения в условни изречения, но в тази част не се проследява конкуренцията между бъдещите времена в изявително наклонение и двете условни наклонения.

В т. III, посветен на синтаксиса, на т.нар. академична граматика при представянето на сложните съставни с подчинени обстоятелствени изречения за условие се изследват времената и наклоненията в аподозиса и протазиса с изразени различни отънъци. В настоящата работа имаме предвид всички изброени комбинации между бъдещите времена (бъдеще време, бъдеще предварително време, бъдеще време в миналото, бъдеще предварително време в миналото) и условните наклонения (Попов, гл. ред. 1983: 393 – 397). Тук обаче се интересуваме не от възможните комбинации, а от конкуренцията между бъдещите времена и условните наклонения в аподозиса на сложните съставни с подчинени обстоятелствени изречения за условие във връзка с изразяваните семантични нюанси и възможност или невъзможност за замяна.

Руселина Ницолова е посветила обширно изследване на условните конструкции в съвременния български език (Ницолова 1998). Авторката е представила детайлна класификация на условните конструкции, която тук няма да включваме. Когато разглежда оценката на говорещия за вероятността за осъществяване на връзката между условието и следствието в условните конструкции, Р. Ницолова подчертава, че бъдеще време изразява пълна увереност на говорещия в осъществяването на условно-следствената връзка за разлика от кондиционала (всъщност аналитичния кондиционал според нашето разбиране на казаното), който означава, че действието в следствието е само една от възможните алтернативи, така че вероятността за осъществяване е далече от 100%. Авторката изтъква, че кондиционалът може да се използва само за контролирани действия (Ницолова 1998: 140). Р. Ницолова е посветила отделна част (3.4) на наклоненията и модусите (в смисъл на евиденциали и презумптив) в условните изречения. В част 3.5.2 авторката представя комбинации от глаголни форми с условно наклонение и бъдеще време или бъдеще време в миналото, както и с други времена и условно наклонение. Ценни са наблюденията за тези употреби във връзка с изразената семантика (Ницолова 1998: 152 – 158).

Петя Асенова в монографията си по балканско езикознание при разглеждането на балканския тип условно наклонение споменава отношенията бъдеще време в миналото и условно наклонение, но не се спира на конкуренцията им (Асенова 2002: 230 – 240).

През 2015 г. Елена Иванова и Алла Градинарова публикуват монография, в която съпоставят българския и руския синтаксис (Иванова, Градинарова 2015). Когато разглеждат сложните съставни с подчинени обстоятелствени изречения за условие, авторките изреждат употребите на изявителните времена и условното наклонение в тези сложни изречения. При реално условие в главното изречение се явяват и бъдеще време, и бъдеще време в миналото, и условно наклонение (Иванова, Градинарова 2015: 329 – 330). При съществуването на потенциално условие се срещат също и бъдеще време, и бъдеще време в миналото, и условно наклонение, като авторките обръщат внимание и на появата на просто условно наклонение (Иванова, Градинарова 2015: 332 – 334). Целта на Иванова и Градинарова не е обаче да изяснят конкуренцията между бъдещите времена и условните наклонения.

Екатерина Търпоманова и Биляна Михайлова публикуват студия, в която разглеждат употреби на бъдеще време в миналото и при всяка от тях посочват дали е възможна замяната с условно наклонение (без да конкретизират кое условно наклонение): не е възможна замяната при изразяване от бъдеще време в миналото на следходно действие спрямо миналия момент, нито при кодиране на предсказване на събития, които всъщност са се случили, нито във въпросителни изречения за припомняне, нито при изразяване на нереализи-

рана възможност, нито при учтива молба, нито при оптативни употреби, но за сметка на това в непряката реч замяната е възможна, както и при изразяване на иреалност в условните изречения. При всички употреби авторките съпоставят положението в българския, румънския, гръцкия и албанския език. В работата се подчертава по-голямата степен на възможност за реализацията на действието чрез бъдеще време в миналото в съпоставка с аналитичния кондиционал, като се изтъква, че той може да се употреби само при контролирани действия. Търпоманова и Михайлова разглеждат нюансите на употребите на условното наклонение, като сочат в кои от тях е възможно да се замени от бъдеще в миналото. Невъзможна е замяната при изразяването на потенциалност от аналитичното наклонение (Tarpomanova, Mihaylova 2021).

Тъй като в тази работа включваме конкуренции между бъдещите времена в изявително наклонение и двете условни наклонения, само ще посочим, че по въпроса за простото условно наклонение (потенциалиса) в съвременния български език са писали немалко автори (Андрейчин 1938/1976; Валтер 1994; Гаравалова 2003; Герджиков 1984; Матеев 1954; Ницолова 2008; Пантелеева 1998; 2006; Чакърова 1995; Jachnow 1994 и др.). Според нашето виждане синтетичният кондиционал в съвременния ни език е самостоятелно наклонение, различно от аналитичното условно наклонение, а и от евиденциалността, което доказваме в публикация под печат (Алексова, под печат).

3. Модели на конкуренцията между следходните изявителни форми и условното наклонение с оглед на обучението по български език като чужд

В настоящата част разглеждаме четири модела на конкуренция между бъдещи темпорални форми в изявително наклонение и условните наклонения (потенциалис и евентуалис). Всеки от моделите притежава по два типа, отчитачи конкуренцията на следходните времена в изявително наклонение и двете условни наклонения – простото условно наклонение и аналитичното условно наклонение. Тези модели се представят в отделни части и се коментират във връзка с обучението по български език като чужд.

А) Сложно съставно изречение с подчинено условно, в което се наблюдава в аподозиса конкуренция между бъдеще време и двете условни наклонения.

Б) Сложно съставно изречение с подчинено условно, в което се наблюдава в аподозиса конкуренция между бъдеще предварително време и двете условни наклонения.

В) Сложно съставно изречение с подчинено условно, в което се наблюдава в аподозиса конкуренция между бъдеще време в миналото и двете условни наклонения.

Г) Сложно съставно изречение с подчинено условно, в което се наблюдава в аподозиса конкуренция между бъдеще предварително време в миналото и двете условни наклонения.

Четирите модела предполагат разлика в ситуирането им в определено ниво от Общата референтна езикова рамка. Например конкуренцията между бъдеще време и потенциалиса (*пиввам, купувам, сторвам*) може да се преподава, след като е въведено простото условно наклонение, което ни се струва, че е подходящо в ниво С1. За разлика от това, конкуренцията между бъдеще време и евентуалиса (*бих пил, бих купил, бих сторил*) може да се въведе по-рано – след усвояването на аналитичното условно наклонение. А това може да бъде включено в ниво В1.

3.1. Бъдеще време или условни наклонения

3.1.1. Бъдеще време или аналитично условно наклонение

Първата разновидност на първия модел съдържа конкуренцията между бъдеще време в изявително наклонение и аналитичното условно наклонение, наблюдаваща се в аподозиса на сложното съставно изречение с подчинено условно. Могат да се дадат няколко конкретни примера за тази конкуренция чрез направените трансформации.

(1а) *Подлагам на гласуване един по един законопроектите, а ако трябва, **ще направим** прегласуване, ако някой не е успял да гласува.*² (ПК)

(1б) *Подлагам на гласуване един по един законопроектите, а ако трябва, **бихме направили?** прегласуване, ако някой не е успял да гласува.*

(2а) *Ако не намеря някое шоколадово сладко скоро, **ще умра** и то веднага.* (БНК)

(2б) *Ако не намеря някое шоколадово сладко скоро, **бих умрял?** и то веднага.*

Пример (1а) е важен с това, че е извлечен от Парламентарния корпус, което доказва съществуването на този модел в устната официална реч. Освен това примерът е интересен с факта, че не е уместна замяната на бъдеще време с аналитичното условно наклонение, защото ще се наруши изразената сигурност в реализация на действието след изпълнение на условията – вж. (1б). Пример (2а) е съмнително дали е подходящ в аналитичния кондиционал (вж. 2б), макар че закана на пишеция, че ще умре без шоколадово сладко, е по-скоро метафорична, но пък категорично изказана – срв. с (2б). При преподаването на този модел в В1 според нас е важно да се избера примери без и с възможност за замяна на бъдеще време и аналитичното условно наклонение.

Нека да видим и коментираме и примери с изходно условно наклонение в аподозиса. Съпоставката между примери (3а) и (4а), от една страна, и (3б) и (4б) – от друга, говори, че аналитичното условно наклонение кодира евенту-

² Във всички примери са запазени правописът, пунктуацията и оформлението на оригинала.

ална възможност, чиято реализация е 50 на 50%, като действието трябва да е контролирано и зависимо не само от външни условия, но и от волята на деятеля, за разлика от сигурността на реализация на действието след изпълнение на условията с бъдеще време, което макар и нефактично изразява признака *непроблематичност* на изявителното наклонение. Смятаме, че в тези два примера замяната с бъдеще време е подходяща – особено в (3а), тъй като наречieto *непременно* поддържа повече като партньорска стратегия бъдеще време, а не аналитичния кондиционал.

(3а) *Не мога да си представя по-неподходящ предмет за окачване на шапки и чадъри от газовата тръба, но съм сигурен, че ако такъв предмет съществува, то авторът на статията непременно би помислил за него и би го препоръчал на читателите си.* (БНК)

(3б) *Не мога да си представя по-неподходящ предмет за окачване на шапки и чадъри от газовата тръба, но съм сигурен, че ако такъв предмет съществува, то авторът на статията непременно ще помисли за него и ще го препоръча на читателите си.*

(4а) *А ако са по-далеч, биха се движили по-бързо, нали?* (СВВС)

(4б) *А ако са по-далеч, ще се движат по-бързо, нали?*

3.1.2. Бъдеще време или синтетично условно наклонение

Този модел може да бъде въведен в обучението по български език като чужд, както казахме, едва след като са усвоени формите и употребите на синтетичното условно наклонение. Досега не сме срещали учебна програма или учебник по български като чужд, в които това наклонение се въвежда. Подходящо ниво за него според нас е С1. Спецификата на значението му е потенциална готовност или способност за извършване на действието, което го разграничава от евентуалната възможност, зависима от условия, при аналитичното условно наклонение. Освен това формите на двете условни наклонения са различни. А това отговаря на комутабилни различия между двете условни наклонения.

Замяната на бъдеще време от простото условно наклонение е по-подходящо от замяната с аналитичния кондиционал – в (5б) и (6б), защото със синтетичното условно наклонение се изразява готовност или способност, което е по-близо по степен на сигурност до бъдеще време, отколкото до евентуалната възможност на аналитичния кондиционал – вж. (5в) и (6в). Това може да се види от съпоставката на следните трансформации.

(5а) *Защото, ако легнем наопаки, косатата ти ще влиза в устата ми и през нощта аз ще се задавя.* (БНК)

(5б) *Защото, ако легнем наопаки, косатата ти влиза в устата ми и през нощта аз се задавям.* – Трансформация в просто условно наклонение.

(5в) *Защото, ако легнем наопаки, косатата ти би влязла в устата ми и през нощта аз бих се задавил.* – Трансформация в аналитично условно наклонение.

(6а) [...] *ако, не дай Бог, се наложи, ще дадат отпор на неприятел.* (БНРК)

(6б) [...] *ако, не дай Бог, се наложи, дават отпор на неприятел.* – Трансформация в просто условно наклонение, сегашно време.

(6в) [...] *ако, не дай Бог, се наложи, биха дали отпор на неприятел.* – Трансформация в аналитично условно наклонение, сегашно време.

Формите *влиза, се задавам* в (5б) и *дават* в (6б) са в просто условно наклонение (в синтетичен кондиционал *влиза* – св. в., 3 л., ед. ч., *се задавя* – св. в., 3 л., ед. ч., *дават* – св. в., 3 л., мн. ч.), като те са омонимни на съответните имперфективи в изявително наклонение. Това е омонимия от типа *бипартиципипалност* (термин на Г. Герджиков (Герджиков 1984) – участие на формите в две различни парадигми. Тази бипартиципипалност според Г. Герджиков е резултат от първия тласък при възникването на категорията – първоначално транспозиция на сегашно време в полето на бъдеще време (Герджиков 1984: 229).

3.2. Бъдеще предварително време или условни наклонения

3.2.1. Бъдеще предварително време или аналитично условно наклонение

Досега не ни е попадала учебна програма и/или учебник по български език за чужденци с изключение на учебника на *Стъди ин бг – иновейшънс* (Алексова и др. 2015), в които да е включено бъдеще предварително време. Макар че в този учебник бъдеще предварително време е в ниво В2, може да се мисли и за присъединяването му към С1. Специфичността на значението му – резултат от действие, следходен на акта на комуникацията, както и относителната му рядкост не са достатъчни аргументи за изключването му от учебни програми и учебници за български език като втори. Необходимо е да се уточни само в кое ниво е подходящо изучаването му.

В (7а) и (8а) оригиналните примери съдържат бъдеще предварително време в изявително наклонение. Смятаме, че трансформациите в аналитичен кондиционал в (7б) и (8б) са подходящи, като в случая резултативният характер на бъдеще предварително време не възпрепятства преобразуването. Тази конкуренция би могла да бъде представена на В2 или С1. При трансформацията в аналитично условно наклонение обаче се добавя нюансът липса на пълна сигурност в реализацията на действието в главното изречение при изпълнение на условията в подчиненото изречение.

(7а) Само 20 дни по-късно, ако са тръгнали, ползата **ще е била** много по-голяма. (CBWC)

(7б) Само 20 дни по-късно, ако са тръгнали, ползата **би била** много по-голяма. – Трансформация в аналитично условно наклонение.

(8а) Добре – помисли си Хротруда. – Ако действам бързо, всичко **ще е свършило**, преди да дойде на себе си. (CBWC)

(8б) Добре – помисли си Хротруда. – Ако действам бързо, всичко **би свършило**, преди да дойде на себе си. – Трансформация в аналитично условно наклонение.

3.2.2. Бъдеще предварително време или синтетично условно наклонение

В тази подчаст разглеждаме конкуренцията в аподозиса на бъдеще предварително време в изявително наклонение и синтетичния кондиционал. Струва ни се, че трансформацията от бъдеще предварително време в просто условно наклонение не е твърде подходяща, защото се губи резултативният характер на действието при замяна със синтетичен кондиционал – вж. (9б) и (10б). С този факт могат да бъдат запознати изучаващите български език като чужд на ниво С1 след запознаването със синтетичния кондиционал.

(9а) В противен случай, ако бъде разположена отвътре, абсорбираната топлина вече **ще е влязла** вътре в помещението. (CBWC)

(9б) В противен случай, ако бъде разположена отвътре, абсорбираната топлина вече **влиза?** вътре в помещението.

(10а) И ако постигнатото днес се задържи във времето, то Мавритания **ще е направила** гигантска крачка по отношение на демокрацията и човешките права. (CBWC)

(10б) И ако постигнатото днес се задържи във времето, то Мавритания **направя/направва?** гигантска крачка по отношение на демокрацията и човешките права.

Ако изходното изречение съдържа просто условно наклонение – вж. (11а) и (12а), смятаме, че не е подходящо трансформирането в бъдеще предварително време, защото то носи признака *результативност*, а синтетичният кондиционал не го изразява в случая. Губи се и готовността за извършване на действието, изразена чрез простото условно наклонение. Глаголните форми в синтетичен кондиционал *прехвърлям* в (11а) и *преставам* в (12а) са омонимни на вторичните несвършени глаголи в изявително наклонение.

(11а) Ако ми дадеш 50 000 лева, ти го **прехвърлям** веднага. (<https://www.scribd.com/document/462810690/Боби-Цанков-Тайните-на-мутрите-II-вВойната-на-наркотиците-txt>, 06.02.2024 г.)

(11б) *Ако ми дадеш 50 000 лева, **ще съм ти го прехвърлил?** веднага – Трансформация в бъдеще предварително време в изявително наклонение.*

(12а) ***Преставам** веднага след като комундетата престанат с подобните назначения.* (<https://dnes.dir.bg/comments/savetnik-prezidentat-radev-ilian-alipiev-25367792?page=2>, 05.02.2024 г.)

(12б) ***Ще съм престанал?** веднага след като комундетата престанат с подобните назначения.* – Трансформация в бъдеще предварително време в изявително наклонение.

3.3. Бъдеще време в миналото или условни наклонения

3.3.1. Бъдеще време в миналото или аналитично условно наклонение

В тази част разглеждаме въз основа на примери конкуренцията между бъдеще време в миналото в изявително наклонение и аналитичното условно наклонение в аподозиса на сложните съставни с подчинени обстоятелствени изречения за условие – ср. (13а), (14а) и (15а) с (13б), (14б) и (15б). Тази граматическа конкуренция може да бъде включена, след като и бъдеще време в миналото, и аналитичният кондиционал са усвоени. Това според моето виждане може да се реализира в ниво В1, най-вероятно към края на нивото. Обучаващите вече са запознати с конкуренцията между бъдеще време и композираното условно наклонение, така че новата конкуренция не би трябвало да ги затрудни съществено. Важното е да направят разлика между степента на вероятност на действието при двете възможности – при бъдеще време в миналото тя е по-висока в съпоставка с възможността 50 на 50% при аналитичния кондиционал, при който действието не само зависи от някакви условия, но и от волята на вършителя. Освен това трябва да бъде ясно обяснено, че действието е нефактично, нереализирано в миналото при положителните форми и реализирано при отрицателните форми на глагола (независимо дали глаголът в аподозиса е в бъдеще време в миналото, или в аналитично условно наклонение). Различията в степента на сигурност на евентуалната реализация или нереализация на действието в аподозиса личат при съпоставките на следващите три примера.

(13а) *Ако компромисите бяха направени, **нямаше да се стигне** до такива крути решения.* (БНРК)

(13б) *Ако компромисите бяха направени, **не би се стигнало** до такива крути решения.* – Трансформация в аналитично условно наклонение.

(14а) *Ако бяхте попитали хората по онова време, повечето **биха казали:** „Белият дом и Кремъл“.* (СВВС)

(14б) *Ако бяхте попитали хората по онова време, повечето **щяха да кажат:** „Белият дом и Кремъл“.* – Трансформация в бъдеще време в миналото, изявително наклонение.

(15а) *Ако Камбанка бе бърза като него, **би била** далеч по-ценна!* (БНК)

(15б) *Ако Камбанка бе бърза като него, **щеше да бъде** далеч по-ценна!* – Трансформация в бъдеще време в миналото, изявително наклонение.

3.3.2. Бъдеще време в миналото или синтетично условно наклонение

В тази подчаст се концентрираме върху конкуренцията в аподозиса между бъдеще време в миналото в изявително наклонение и синтетичния кондиционал. Тя може да бъде въведена след усвояването на простото условно наклонение, а това означава в С1 според нашето предложение. Тук правим съпоставки между изречения с бъдеще време в миналото в изявително наклонение, като го трансформираме в синтетичен кондиционал и обратното.

В (16а) и (17а) глаголната форма в оригинала е в бъдеще време в миналото на изявителното наклонение. Трансформациите в имперфект на синтетичния кондиционал изразяват готовност за извършване на действието. Много интересен е въпросът дали с бъдеще в миналото, или със синтетичен кондиционал говорещият изразява по-голяма степен на сигурност в евентуалното извършване на действие, което не се е реализирало, като се интересуваме от мнението на носителите на българския език. Това е задача, която ще изпълним в следваща публикация. Важното е в С1 обучаваните да разграничават нюансите в значението, което се изразява чрез бъдеще време в миналото и чрез имперфект в просто условно наклонение.

(16а) *Впрочем има още един възможен отговор, който не изключва останалите, той беше казан от министъра на финансите вчера, защото, ако го бяхме направили ние, **щяхме да нарушим** закона.* (ПК)

(16б) *Впрочем има още един възможен отговор, който не изключва останалите, той беше казан от министъра на финансите вчера, защото, ако го бяхме направили ние, **нарушавахме** закона.* – Трансформация в синтетичен кондиционал, имперфект.

(17а) *Ако се беше запънал, **щеше да вземе** поне \$10 000 от „Сушард“, уверяват специалисти по търговските марки.* (БНРК)

(17б) *Ако се беше запънал, **вземахме/вземвахме** поне \$10 000 от „Сушард“, уверяват специалисти по търговските марки.* – Трансформация в синтетичен кондиционал, имперфект.

В (18а) и (19а) оригиналните изречения съдържат просто условно наклонение в имперфект, като формите *нарушавахме* в (16б) и *вземахме/вземвахме* в (17б) са омонимни с несвършените глаголи в имперфект на изявително наклонение. Изяснихме източника на тази омонимия от типа бипартиципалност. Трансформациите в бъдеще време в миналото се съдържат в (18б) и (19б). Теоретично погледнато, изреченията с бъдеще време в миналото в изявително наклонение би трябвало да изразяват по-висока степен на сигурност за евентуално извършване на действието, тъй като са в индикатив, който изразява признака *непроблематичност*. А синтетичният кондиционал кодира *готовност* за реализация на действието, което е нефактично. Все пак очакваме резултатите от провеждащата се анкета за степен на сигурност в евентуалното осъществя-

ване на действието при индикатива, аналитичното условно наклонение и синтетичния кондиционал в аподозиса. Смятаме, че представената конкуренция има място на С1.

(18а) *Дори да върши домакинска работа у дома, обадыт ли ми се по телефона, **тръгвах** веднага.* (<https://tretavazrast.com/2023/01/17/д-р-ку-ин-лечителката-от-село-раднево/>, 04.02.2024 г.)

(18б) *Дори да върши домакинска работа у дома, обадыт ли ми се по телефона, **щях да тръгна** веднага.* – Трансформация в бъдеще в миналото, изявително наклонение.

(19а) *Ако се явеше някой измамник, хората го **изгонваха**, като пращаха известие на Петко войвода.* (БНК)

(19б) *Ако се явеше някой измамник, хората **щяха да го изгонят**, като пращаха известие на Петко войвода.* – Трансформация в бъдеще в миналото, изявително наклонение.

3.4. Бъдеще предварително време в миналото или условни наклонения

3.4.1. Бъдеще предварително време в миналото или аналитично условно наклонение

Не само в обучението по български език в средното училище у нас, но и в преподаването на български език като чужд не се въвежда бъдеще предварително време в миналото с изключение на учебника по български език като чужд на *Стъди ин бг – иновейшънс* (Алексова и др. 2015). Смятаме убедено, че относителната рядкост и семантичната сложност на бъдеще предварително време в миналото не могат да бъдат достатъчни аргументи за игнорирането му както в родноезиковото, така и в чуждоезиковото обучение. Въпросът е да се намери адекватното ниво за преподаването му. Предлагаме това време в индикатив да бъде въведено в ниво С1. След усвояването на бъдеще предварително време в миналото може да бъде представена и конкуренцията между него и аналитичното условно наклонение.

В (20а) и (21а) примерите съдържат бъдеще предварително време в миналото в аподозиса. Техните трансформации в аналитичен кондиционал в (20б) и (21б) показват по-ниска степен на сигурност на автора на изказването в евентуалното им осъществяване след изпълнение на условията, като се има предвид, че това са неосъществени действия в миналото.

(20а) *Ако го имах, уверявам ви, че **щях да съм го заключила** в сейф.* (БНК)

(20б) *Ако го имах, уверявам ви, че **бих го заключила** в сейф.* – Трансформация в аналитично условно наклонение.

(21а) *Тук ще се направят сигурно много компетентни изказвания. Аз ще направя едно малко некомпетентно. То е в смисъл, че ако детеродните*

ни органи бяха къси като паметта, **щяхме да сме изчезнали** като нация, а именно смятам, че е лоша поличба, когато господин Гечев подкрепя бюджет. (ПК)

(21б) То е в смисъл, че ако детеродните ни органи бяха къси като паметта, **бихме изчезнали** като нация... – Трансформация в аналитично условно наклонение.

Изходните изречения (22а) и (23а) съдържат аналитичен кондиционал, а трансформациите в (22б) и (23б) – бъдеще предварително време в миналото в изявително наклонение. Поради резултативния характер на това време съответствията с него изразяват още по-силна степен на сигурност за евентуалното реализиране на действието след изпълнение на условията, макар че става дума за неосъществен в миналото резултат от действие. Добавя се още един признак – *резултативност*, което според нас прави в някои случаи замяната проблематична.

(22а) Много съм разочарована от услугата, ако имаше оценка нула, **бих я поставила**. (СВВС)

(22б) Много съм разочарована от услугата, ако имаше оценка нула, **щях да съм я поставила**. – Трансформация в бъдеще време в миналото, изявително наклонение.

(23а) Макар че, ако зависеше от мен, сигурно **бих предпочел** да проспя тези събития – рече си Ралф и тъжно се усмихна. (СВВС)

(23б) Макар че, ако зависеше от мен, сигурно **щях да съм предпочел** да проспя тези събития – рече си Ралф и тъжно се усмихна. – Трансформация в бъдеще време в миналото, изявително наклонение.

3.4.2. Бъдеще предварително време в миналото или синтетично условно наклонение

В тази подчаст се концентрираме върху конкуренцията между бъдеще предварително време в миналото в изявително наклонение и синтетичния кондиционал. Смятаме, че подходящо ниво за въвеждане на тази конкуренция е С1. В примери (24а) и (25а) е употребено бъдеще предварително време в миналото, индикатив. Трансформациите в просто условно наклонение в имперфект са в (24б) и (25б), като според нас те подчертават готовността за евентуално извършване на действието в миналото, което обаче не се е реализирало. Според нас при трансформация в просто условно наклонение се губи резултативният характер на действието, затова преобразуването не е твърде подходящо.

(24а) Ако беше дадена възможност на двата оператора да строят, сега **щяхме да сме забравили** и интерконектора, да сме забравили и построяването на линейните тръбопроводи, които трябваше да бъдат направени... (ПК)

(24б) *Ако беше дадена възможност на двата оператора да строят, сега забравяхме/забраввахме? и интерконектора... – Трансформация в просто условно наклонение, имперфект.*

(25а) *Пък и досега 3 години и принципният регионален министър, вече президент Плевнелиев и наследницата му Лили Павлова, ако искаха, щяха да са съборили Вълкановия палат (СВРС)*

(25б) *Пък и досега 3 години и принципният регионален министър, вече президент Плевнелиев и наследницата му Лили Павлова, ако искаха, събаряха? Вълкановия палат – Трансформация в просто условно наклонение, имперфект.*

Исходните изречения в (26а) и (27а) съдържат синтетичен кондиционал в имперфект. Техните съответствия в бъдеще предварително време в миналото, изявително наклонение са в (26б) и (27б). Смятаме, че подобни трансформации не са подходящи, защото бъдеще предварително време в миналото носи признака *результативност*, който липсва в синтетичния кондиционал, изразяващ в условните изречения потенциална готовност или способност за реализиране на някакво действие. За обучаваните с друг първи език е важно да усвоят нюанса на потенциална готовност на говорещия за евентуално извършване на действието, който оттенък не се съдържа в съответствията с бъдеще предварително време в миналото.

(26а) *Ако бяхме спечелили гейма, мачът със сигурност отиваше в друга посока. Осакатени сме в момента.* (https://bgvolleyball.com/new.php?id=342428&s_id=, 02.02.2024 г.)

(26б) *Ако бяхме спечелили гейма, мачът със сигурност щеше да е отишъл в друга посока. – Трансформация в бъдеще предварително време, изявително наклонение.*

(27а) *Ако се бях заловил с по-простите, по-голяма работа направвах.* (СВРС)

(27б) *Ако се бях заловил с по-простите, по-голяма работа щях да съм направил. – Трансформация в бъдеще предварително време, изявително наклонение.*

4. Заключение

В тази работа накратко посочихме някои мнения за бъдещите времена, най-вече на бъдеще време в миналото и аналитичното условно наклонение в сложните съставни с подчинени обстоятелствени изречения за условие. Не са ни известни изследвания, които специално да са посветени на конкуренцията между бъдещите времена в изявително наклонение и простото условно наклонение освен посочената работа на Е. Търпоманова и Б. Михайлова (Taromanova, Mihaylova 2021).

В статията разглеждаме конкуренцията в аподозиса на сложното съставно с подчинено обстоятелствено изречение за условие между следходните времена (бъдеще време, бъдеще предварително време, бъдеще време в миналото и бъдеще предварително време в миналото) и двете условни наклонения: аналитичното и синтетичното условно наклонение. Установени бяха както възможности за замяна, като се променя нюансът, носен от следходните времена или от условните наклонения, така и контексти, в които не е подходяща замяната. Това са най-вече случаи на конкуренция между резултативните бъдещи времена (бъдеще предварително време и бъдеще предварително време в миналото) и синтетичния кондиционал. Проблемът се състои в резултативния характер на тези времена, който липсва в синтетичния кондиционал, а и в аналитичното условно наклонение, както и в признака готовност/способност за реализация на действието в простото условно наклонение.

Предложенията, които правим в това изследване, са не само да се изучава конкуренцията между бъдещите времена и двете условни наклонения – част в ниво В1, част в В2 и една значителна част в ниво С1, но и да се включат бъдеще предварително време, бъдеще предварително време в миналото и простото условно наклонение в учебни програми и учебници за български език като чужд.

БИБЛИОГРАФИЯ

Андрейчин 1938/1976: Андрейчин, Л. Обща характеристика на българската глаголна система. Първа публикация 1938. Цитира се по: Пашов, П., Р. Ницолова (съст.). *Помагало по българска морфология. Глагол*. София: Наука и изкуство, 22 – 28. // **Andreychin 1938/1976:** Andreychin, L. Obshta harakteristika na balgarskata glagolna sistema. Parva publikatsia 1938. Tsitira se po: Pashov, P., R. Nitsolova (sast.). *Pomagalo po balgarska morfologia. Glagol*. Sofia: Nauka i izkustvo, 22 – 28.

Алексова, под печат: Алексова, К. Категорията потенциалис (просто условно наклонение) в съвременния български език днес. – В: *Годишник на Факултета по славянски филологии, Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, под печат. // **Aleksova, pod pechat:** Aleksova, K. Kategoriyata potentsialis (prosto uslovno naklonenie) v savremennia balgarski ezik dnes. – V: *Godishnik na Fakulteta po slavyanski filologii, Sofiyskia universitet „Sv. Kliment Ohridski“*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, pod pechat.

Алексова и др. 2015: Алексова, К., М. Московска, В. Стоева, Н. Акимова, Л. Халембакова, Ж. Колева, К. Кауъл, А. Герджев. *Български език за чужденци. Ниво В2*. София: Стъди ин бг – иновейшънс. // **Aleksova i dr. 2015:** Aleksova, K., M. Moskovska, V. Stoeva, N. Akimova, L. Halembakova, Zh. Koleva, K. Kausal, A. Gerdzhev. *Balgarski ezik za chuzhdentsi. Nivo B2*. Sofia: Stadi in bg – inoveyshans.

Асенова 2002: Асенова, П. *Балканско езикознание. Основни проблеми на Балканския езиков съюз*. София: Faber. // **Asenova 2002:** Asenova, P. *Balkansko ezikoznanie. Osnovni problemi na Balkanskia ezikov sayuz*. Sofia: Faber.

Валтер 1994: Валтер, Х. Размишления върху мястото на форми като *ядвам* или *орavam* в системата на българския глагол. – В: *Проглас*, том 8, кн. 2, 90 – 93 <<http://journals.uni-vt.bg/proglas/bul/vol8/iss2/art10>> [11.02.2024]. // **Valter 1994:** Valter, H. Razmishlenia varhu myastoto na formi kato yadvam ili oravam v sistemata na balgarskia glagol. – V: *Proglas*, том 8, кн. 2, 90 – 93 <<http://journals.uni-vt.bg/proglas/bul/vol8/iss2/art10>> [11.02.2024].

Гаравалова 2003: Гаравалова, И. *Школата на натуралната морфология и българската морфологична система*. София: Сема ПШ. // **Garavalova 2003:** Garavalova, I. *Shkolata na naturalnata morfologia i balgarskata morfologichna sistema*. Sofia: Sema RSh.

Герджиков 1984: Герджиков, Г. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. София: Наука и изкуство. // **Gerdzhikov 1984:** Gerdzhikov, G. *Preizkazvaneto na glagolното deystvie v balgarskia ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.

Стоянов, гл. ред. 1983: Стоянов, С. (глав. ред.). *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 2. Морфология*. София: Издателство на Българската академия на науките. // **Stoyanov, gl. red. 1983:** Stoyanov, S. (glav. red.). *Gramatika na savremennia balgarski knizhoven ezik. T. 2. Morfologia*. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademija na naukite.

Иванова, Градинарова 2015: Иванова Е. Ю., А. А. Градинарова. *Синтактичната система на българския език на фона на руския*. Москва: Языки славянской культуры. // **Ivanova, Gradinarova 2015:** Ivanova E. Yu., A. A. Gradinarova. *Sintakticheskaya sistema bolgarskogo yazyka na fone russkogo*. Moskva: Yazyki slavyanskoj kul'tury.

Матеев 1954: Матеев, Д. Новата форма за условно наклонение в български език. – В: *Известия на Института за български език*, 1954, 150 – 165. // **Mateev 1954:** Mateev, D. Novata forma za uslovno naklonenie v balgarski ezik. – In: *Izvestia na Instituta za balgarski ezik*, 1954, 150 – 165.

Ницолова 1998: Ницолова, Р. Условные конструкции в болгарском языке. – В: Храковский, В. С. (отв. ред.). *Типология условных конструкций*. Санкт-Петербург: Наука, 129 – 161. // **Nitsolova 1998:** Nitsolova, R. Uslovnye konstruksii v bolgarskom yamyke. – In: Hrakovskiy, V. S. (otv. red.). *Tipologia uslovnih konstruksiy*. Sankt-Peterburg: Nauka, 129 – 161.

Ницолова 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. // **Nitsolova 2008:** Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologia*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.

Пантелеева 1998: Пантелеева, Х. *Кондиционалът в съвременния български книжовен език*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. // **Panteleeva 1998:** Panteleeva, H. *Konditsionalat v savremennia balgarski knizhoven ezik*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.

Пантелеева 2006: Пантелеева, Х. За тълкуването на форми като *ядвам*, *търпявам*. – В: *Езиковедски изследвания в чест на 75-годишнината от рождението на ст.н.с. I ст. д.ф.н. Йордан Пенчев*. София: АртГраф, 2006, 181 – 190. // **Panteleeva 2006:** Panteleeva, H. Za talkuvaneto na formi kato yadvam, tarp'yavam. – In: *Ezikovedski izsledvania v chest na 75-godishninata ot rozhdenieto na st.n.s. I st. d.f.n. Yordan Penchev*. Sofia: ArtGraf, 2006, 181 – 190.

Попов, гл. ред. 1983: Попов, К. (гл. ред.). *Граматика на съвременния български език. Т. 3. Синтаксис*. София: Издателство на Българската академия на науките. // **Popov, gl. red. 1983:** Popov, K. (Gl. red.). *Gramatika na savremennia balgarski ezik. T. 3. Sintaksis*. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademija na naukite.

Чакърова 1995: Чакърова, К. Към въпроса за синтетичното условно наклонение в българския език. – В: *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“*. Т. 33, кн. 1, 1995 – *Филологии*, 79 – 86. // **Chakarova 1995:** Chakarova, K. Kam vaprosa za sintetichното uslovno naklonenie v balgarskia ezik. – In: *Nauchni трудове na Plovdivskia universitet „Paisiy Hilendarski“*. Т. 33, кн. 1, 1995 – *Filologii*, 79 – 86.

Тарпоманова, Mihaylova 2021: Tarpomanova, E., B. Mihaylova. Future in the past and conditional in the Balkan languages. – In: Vătăşescu, C. (ed.). *New Perspectives in Balkan Linguistics*. Bucureşti: Editura Istros a Muzeului Brăilei, 37 – 59.

Jachnow 1994: Jachnow, O. *Модальность и наклонение: allgemeine Fragen und Realisierung im Slavischen*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, <https://books.google.bg/books?id=mLfZVQpth_YC&pg=PA182&lpg=PA182&dq=%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B2%D0%B0%D0%BC&source=bl&ots=Y0nwdPftu2&sig=ACfU3U1-HD-BKqfCreoYvXyocsicZL1kpAw&hl=bg&sa=X&ved=2ahUKEwi6gvXS9JWEAxU-AtsEH-dxCams4FBDoAXoECAQQAw#v=onepage&q=%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B2%D0%B0%D0%BC&f=false> [05.2.2024].